

LINGUA NAVARRORUM-en zoritxarra

Historiara, aintzina, Vascones bezala agertu ginen eta Erdi Aroan lehenik guztiok Nafar erresumaren eskutik joan ginen, latinez ziotenaren arabera *Lingua Navarrorum* mintzatuz, 1200. urtean Gaztelako Alfonso VII. sartu arte. Geroztik, Yon Etxaide zenak zioen bezala, ez dugu bakerik ezagutu.

Euskararen ostarreak (1998) izenburuz agertu nuen liburuan ageririk aski ematen nuen nafar-euskarari buruz, eta legezko zait haietako batzuk gogoratzea, nafar euskaldunek jakin ditzaten.

Egia da Nafarroako erregetzan, *Lingua Navarrorum* aipatua gora-behera, bertako administraritzako erabileran, latina eta nafar-erromantzea izan zirela nagusi hizkuntza ofizial gisa. Florencio Idoatek, bi funtzionariok 1415. urtean elkarri euskaraz egin zioten gutun bat azaltzean erakusten zuenez, gogozkoa eta ziurrenik ulerterrazagoa zitzaielako zela. Ikus, "Una carta del siglo XV en vascuence", *Fontes Linguae Vasconum studia et documenta*, 2. zenbakia (1969), 287-290. orrialdeak.

Egile berak agertzen digunez, XV. mendearen azken aldera agertzen omen dira notari protokoloen bat edo beste epaiketa agerietan lekukoek hitzak euskaraz idatziak; aldiz, herri askotan batzarreak euskaraz zein nafar-erromantzez egiten omen ziren, baina ageriak idatziz jasotzean bigarren horretan egiten omen zen. Hala dakar *Esfuerzo bélico de Navarra en el siglo XVI* (1981) liburuaren 218-228. orrialdeetan.

Ez dezagun ahaz XVI. mendean Nafarroa gehiena euskalduna zela Erribera inguruko mugetaraino. Hala erakusten digu Iruñeako Apezpikutegiaren 1587. urteko herri zerrendak. Ikus Manuel Lekuonak aurkitu eta argitara eman zuen ageri hura, "El euskera en Navarra a finales del s. XVI", RIEV, 1923, 365-74. orrialdeetan.

Baina, *Lingua Navarrorum* zer zen jakiteko, inork zalantzarik izan ez dezan, en zaigu ageriak lekuko jartzea.

Iruñeeko apezpiku zen Petrus II.ak 1167. urtean Beila kondearekin

Aralarko San Migel santutegiaren Arimeriako aziendaz, jatorrizko ohituraren arabera, hitzarmenez onartu zeneko ageriak zer zioen ikus besterik ez dugu J. Goñi Gaztanbidek 1997an argitaratu zuen *Colección Diplomática de la Catedral de Pamplona* deritzan I. liburukiko 269. orrialdean datorren 305 zenbakidun dokumentua, non dioen: *Erit autem talis differentia inter Orti Lehoarriz et Açeari Umea et successores eorum, quod Orti Lehoarriz faciet ut lingua Navarrorum dicatur unamaizter et Açeari Umea faciet buruçagui, quem voluerit.*"

Beraz, hori irakurriz ez dago inondikako zalantzarik Lingua Navarrorum euskara zela eta ez beste.

Fernando Katolikoak 1512an Nafarroa hartu zuenetik, Albret erregea destronaturik, bere alde hain leialak zituen agramondarren alde maizago jaikitzen omen ziren nafar euskaldunak eta horregatik, Karlos V. Enperadorearen denboran, ahalegintzen omen ziren apezpiku gaztelarrak jartzen. Hortaz ikus berriz ere F. Idoateren *Esfuerzo bélico de Navarra en el siglo XVI* liburu beraren 219. orrialdea.

Baina, Trentoko Kontzilioaren eraginez, dotrinak herriaren hizkuntzan jartzea gomendatzen zen. Iruñeko Apezpikutegiaren Pastoral bisitetatik ikus ditzakegunez, gaztelaniarik ulertzen ez zuten herrietan euskaraz egitea gomendatzen zuen. Hala dakar J. Goñi Gaztanbidek *Historia de los Obispos de Pamplona* (1985) deritzan obraren IV. liburukiko 390. orrialdean.

Trentoko aginduen arabera bideratu zen auzia, baina ez zenbait eragozpen sortu gabe. Nafarroan 1584ko Pastoral bisitek erakusten dutenez, Allingo Eulz herrikkakoek euskararik ez zekien abatea jarri zitzailea eta sortu zituzten eztabaidak hor daude J. Goñi Gaztanbideren obra horretan, 479-480. orrialdeetan. Hala eta guztiz ere, 1590. urtean idatzi ziren *Constituciones synodales*-etan finkatu ziren ordea, Pedro de la Fuente apezpikuaren denboran, dotrina irakasteko arau zehatzak.

Garai hartan euskaraz ezagutzen zen dotrina bakarra Sancius de Elsok Iruñean 1561ean argitara emandako *Doctrina Christiana zen, gaztelaraz eta euskaraz egina. Eta 1621ean Utergako (Ilzarbe ibarra) erretore zen Juan Beriainen mezatarako eskuliburua argitaratu zuten Iruñean bertan. Honen xehetasunak egoki eskaini zizkigun Aingeru Irigaraik, A. Apat-Echebarne izenordepean argitara eman zuen Noticia y viejos textos de la "Lingua Navarrorum"* (1971) liburuaren 97-101. orrialdeetan.

Gerora, Espainiako Administraritzak zuzen jarraitu zuen Errege Carlos III.aren *Real Cédula de 23 de junio 1768* delakoarekin markatu zuen bidea, lehen eta bigarren mailako eskola guztietan irakaskuntza gaztelera

hutsean emateko, “*únicamente en lengua castellana*”. Ohi bezala, hor erori ziren gure foruzale borrokatuak ere. Ulerkaitza baina egia.

Hori baino lehendik ere, eskola maisuak, euskaraz egitea debekatzeko kontsigna gisako erregelak zituzten eta gurasoen hizkuntzan mintzatzen zirenak eraztunez zigortuak izaten ziren. Semeak eskolatu nahi zituzten gurasoek ordea, ezin ba kexa beren haurrak ikasketarik gabe geldituko ziren beldurrez. Jokaera horren lehen lekukoetariko bat dugu, nik dakidanez behintzat, Nafarroako Galipentzu (Gallipienzo) herriko maisuak, 1730. urtean era horretan haurrak zigortzen zituztenarena. Jose Mateo zeritzan galipentzuarrak urte horretako irailaren 14an Orreaga artxibategian utzi zuen lekukotasunak dioenez, han fraide sartzeaz bere kontu emate oroitzen agertu zuenaren arabera. B. Estornés Lasak bere liburuetariko batera oso ongi eramanak ditu euskarak historian zehar izan dituen gertakariak, *Canto y cantares de Euskalerría. Poemario nacional vasco* (1994) delakoan. Han dator Gallipentzuzun erabili zen pedagogiarik gabeko hezkuntza ohitura zakarrarena, liburuaren 89-92. orrialdeetan dakarrenez.

Diario de Navarra-tik hor ari izan zaigu Ollarra, oilarkeriak egin nahirik, baina oilandaren gisa. Batetik, Lingua Navarrorum euskara ez zela sinestarazi nahian eta, bestetik, egunkari hortan euskara batuaren aurka gipuzkera eta inoiz bizkaierazko artikuluei leku eginaz. Ohartzek ez delarik, edo ohartzetik nahi ez duelako, Euskaltzaindiaren gomendiozko euskara batuak nafarreran duela bere muina, euskalkiz inoren muinik izatekotan behintzat.

Jakin nahi duenarentzat, lekukoak hor daude. Beraz, zergatik ez kezka gaur egun gertatzen ari denaz?

Nafarroan euskararekin egiten ari direnari bidegabekeria deritzat. Bereziki giza-eskubideen aurka doalako. Pekatu hontaz, hizkuntzarekiko eskubideak herrialdeekin ezer ikustekorik ez dutela dioten jurista horiek orain isilik daude.

Eta hara hor, Nafarroan nola dauden Herrialdeak erabat zatiturik, kasta desberdinekoak balira bezala *apartheid* lotsagarrien erara jokatu: a) euskalduna, b) elebiduna, d) gazteleraduna. Gizabanakoa kontutan eduki gabe, adibidez, herri euskaldunetan badirela euskararik ez dakitenak eta, industrializatzearen eraginez, baita ere Tafallan zein Tudelan euskaldunak. Hala denean, gizon bakoitzak zuzenean, berarekin edonora darama foru pertsonala, erkidego edo komunitate baten barnean beste era batean ezinezkoa delako giza eskubideak hautsi gabe. Espainiako Konstituzioaren Título preliminar delakoaren 1, 2 eta 3. artikuluen aurrean ez da zuzena erkidego edo komunitate baten barnean. Bestalde, 1948ko

ONUren *Giza Eskubideen Aldarrikapen Unibertsala* delako ageri hark dioena ongi uler eta zuzenbidez joka badezakegu inongo politikoez ez lukete horrelakorik egin behar. Euskaltzaindiak arrazoiz salatu zuen giza-eskubideen kontra doan nafar politikoen jokaera hori (ikus Euskera, XL, 1995, 555-562). Politikoez hiritarrei bakebideak eskaini behar dizkiete, eta ez elkarren arteko iskanbilak sortarazi. Nafarroako historia zerbait ezagutzea aski da jakiteko Lingua Navarrorum bertako hizkuntza jatorra zela; euskara eta ez erromantzea.

Ondotik, Decreto Foral 135/1994 del 4 de Julio etorri zen Nafarroako Administraritzan euskarari eman behar zitzaion tokiak zertan gauzatu behar ziren adieraziz. Oraintsuago, Nafarroako Forua Hobeagotzeko sortu zen erakundeak, garapenerako lorpenez, Euskararen Legearen 17. artikulua erantsi dio, jadanik zerbait bideratzeko asmoz egina dela esango nuke. Baina, hala balitz ere, ez zait aski iruditzen. Oraindik *apartheid* horrek hor jarraitzen du, gure erresuma zaharreko herri guztietan eskubide berdinek eskaintzen ez duena. Eta horren ondoriozko ageriak ere hor ditugu. Elebidun herrialdean hara zer gertatu zen Nafarroako Epaitegi Gorenak Barañaingo Udalaren kontra jarri zuen auziaz. Horren adibiderik egokiena Euskaltzaindiaren salakuntza izan zen, Bilbon 1997ko apirilaren 25ean sinatua (ikus Euskera, XLII, 1997, 193-196, orr.)

Gertatuak gertatu, Nafarroako Gobernuak entzungor egiten ari da eta orain ez dio baimenik eman nahi aspalditik ari den euskarazko irratitari. Hortik ikus gaur egungo nafar agintariek euskarari zer opa dioten.

Historian hain nabaria zen hutsune horri nolabaiteko konponketa bidea eman nahirik edo, Nafar Gobernuak, Ley Foral del Vasconce sortu zuen, Aholku Kontseilua jarritz 1986ko martxoaren 11n, 135/1996 Foru Dekretuaren bidez. Urralburu presidente zelarik, honako hitzen arabera: "Aquellas Comunidades que, como Navarra, se honran en disponer en su patrimonio de más de una lengua, están obligadas a preservar ese tesoro y evitar su deterioro o su pérdida".

Eta Dekretu horren 4. artikuluan aipatzen dira Gobernuak berak ezarri zizkion eginkizun nagusiak:

- a) *Hizkuntza normalizazioari dagozkion plan orokor eta proiektu arauemaileei buruzko iritzia ematea, horiek onetsi aitzin.*
- b) *Hizkuntza plangintza eta normalizazioari dagozkionez, Gobernuak eginen dizkion galderei erantzutea.*
- c) *Euskara erabili eta bultzatzeari dagokionez, Gobernuari proposamenak egitea.*

Kontseiluaren barruan Berariazko Batzorde hauek eratu ziren: 1)To-

ponimia. 2) Normalizazioa eta Administrazio Publikoa. 3) Erabilera Soziala eta Komunikabideak.

Erabilera Sozialaren eta Komunikabideen batzordeari dagozkion gaien artean, Nafarroako 18/1986 Euskararen Foru Legeak 27. artikuluan dioena hau da: *“Administrazio Publikoek bultzatuko dute euskararen mailaz mailako presentzia komunikabide sozial publiko eta pribatuetan. Horretarako, eta komunikabideek euskara gero eta gehiago eta ohizko moduan erabil dezaten, Nafarroako Gobernuak ekonomi eta materiale laguntza-planak gauzatuko ditu.”*

Euskararen etorkizunari begira, itxaropen zoriontsua ezpairik gabe. Ze asmo ederra, asmo hutsa erdi ustela ez balitz. Plangintza hor da. Baina, ekintza zuzena non da? Aipatu dudan apartheid horren eremuak zaintzen ote dira? Berriz ere, elebakardunak elebidunen aurka eta *Lingua Navarrorum* galtzaile. Hara hemen gertakariak lekuko:

Euskararen Legeak markatutako helburu hori ahalik eta hobekien bete ahal izateko, Gobernuak Irratien FM Frekuentzia berrien banaketarako deia egin baino lehen, Kontseiluaren gehiengoak eskatutako ohiz kanpoko bilera batean, Kontseiluko eta Nafarroako Lehendakari jaunari eskatu zitzairen Iruñerrirako deialdi bikoitza egin zezan, gaztelaniazkoa eta euskarazko irratiena alegia.

Deialdi bikoitzik ez zela inola ere eginen erantzun zuen Lehendakari jaunak, baina Eremu Mistoko programazioetan *“euskara gehiago erabiltzeagatik baliapen handiago emanen zela eremu mistoan”* agindu zuen eta *“euskararen aldeko diskriminazioa eginez jokatuko zuela”* Gobernuak.

Esleipenean, ordea, Gobernuak Kontseilu honi agindutakoa ez betetzeaz gainera, alderantzizkoa egin zuen, eta hori izan zen, hain zuzen ere, 1998ko azaroaren 20ko prentsaurrekoan salatu zutena. Eta horrekin batera, jakitera eman zuten Kontseiluaren gehiengoak 1998ko urrian beste bilera bat egitea eskatu zuela eta Gobernuaren erantzuna ezezkoa izan zela.

Prentsaurreko hori eman zutenok adierazi zuten kontseilukide izaten jarraitzeari buruz behin-betiko edozein erabaki hartu aurretik, Gobernuak erantzuna emateko zuen epe legala bukatu arte itxoinen zutela, abenduaren 24a arte. Baina, Gobernuaren erantzuna ezezkoa izan zen.

Hori guztia aski ez dela, Gobernuak ez zuen bete berak Kontseiluari ezarritako arauak agintzen dutena ere, urtean bi bilera egiteko behartua dagoenez, alegia, 1998an bat besterik ez baitzen egin, Kontseiluaren gehiengoak egin zion eskakizunari ezezkoa emanez.

Aldi berean, esan beharra dago Erabilera Sozialaren eta Komunikabi-

deen batzorde horrek, berari zegozkion gainerako gaiak tratatzeko modurik ez zuela eduki, deitua ere izan ez delako.

Bestalde, Normalizazio eta Administrazio Publikoen batzordean garatutako lanari buruzko ebaluaketa ere guztiz ezezkorra izan dela. Bakarririk Administrazio Publikoetako lanpostuen hizkuntza eskakizunak arautzen dituen Foru Dekretu baten zirriborroa informatzeko deitua izan zen. Batzordeak kritikak eta aldaketa iradokizunak egin zituzkion zirriborroari, izan ere, indarrean dagoen 135/1994 Foru Dekretuarekin parekatuz. Baina batzordearen ekarpenek errespetugabeko tratamendua soilik jaso zuten eta zegozkien Aktetan inskribaturiko testua ez zettorren bat, ez letraz ezta izpirituz ere, batzordekide gehienek bozketaz erabakitakoarekin.

Kontseilu hau eratzen duen Foru Dekretuak dio: *“bidezkoa ikusten da organo misto bat eratzea Administrazioaren eta gizarte nafarraren artean elkarretaratu, parte hartu eta elkarrizketatzeko foro modura, hizkuntza normalizazioaren kontzeptu berariazkoa osatzen duten alderdi batzuen gainean botere publikoei aholkua eman diezaieten”*. Hala eta guztiz ere, garbi ikusten da Gobernuak ez duela Kontseiluaren eskakizun eta aholkurik aintzat hartu nahi, eta beronen eginkizun garrantzitsuak (135/1996 Foru Dekretuaren 4. Artikuluan xedatzen direnak), hala nola, *“euskararen planifikazio, erabilera, sustapen eta normalizazioa”* sahies-ten aritu dela.

Horiek izan dira Kontseiluko gehienek azaldu dituzten argudioak. Argitasunaren aldetik begiraturik, oso zentzuzkoak, alegia. Eta ondorioak hor daude, aurtengo (1999) urtarrilaren 22an, kontseilukide gehienek beraien dimisioa aurkeztean.

Ausart bezain bikain salatu ditu azken joerak J.M. Jimeno Jurío historiagileak “Bai Euskarari Euskalherri osoan” zeritzan artikuluekin (ikus *Diario de Noticias*, 1999ko urtarrilaren 15ekoan).

Argi ikus daiteke, gaur egungo agintariak, garai batean erresumari saldukeria egin zioten Beaumont taldearen jokabide beraren jarraitzaile direla eta ez nafar erresumari hain leial jarraitu zion Agramont taldearena. Baina bere herriaren alde gizontasunez begiak iratzarriki adi egon nahi duenak, Arturo Campionen *Navarra en su vida histórica* (1929) eta *El Genio de Navarra* (1936) deritzaien liburuei berrirakurketa ematea komeni zaie. Gainera, Campioni, gizon zuzen guztiei bezala, jakintza gogoaren eraginak, adinean sartuz geroztik, bidezko iruditu zitzaion *Lingua Navarrorum* eredugarri har eta, ikasi ez ezik, euskaraz idaztea ere.

Juan SAN MARTIN